

LLUIS VIVES I ROC CHABÀS

Francisco Calero
UNED

Quan Manuel Bas em va oferir la possibilitat de participar en els cursos d'estiu de la UNED de Dénia en commemoració del 150 aniversari del naixement de Roc Chabàs, se'm van presentar en la ment diversos temes, relacionats amb les meues investigacions, en els quals podria aportar alguna cosa en relació amb la il·lustre figura de l'historiador de Dénia. Al final em vaig decidir pel tema proposat en el títol de la conferència per les raons següents: 1.ª perquè Roc Chabàs havia sigut l'únic que se'n va recordar del quart centenari del naixement de Lluís Vives i li va dedicar un article en l'*Archivo*; 2.ª perquè d'aquesta forma posava en relació dos valencians insignes o, millor dit, tres: d'una banda l'historiador local i valencià Roc Chabàs i, d'una altra, el valencià més universal, l'humanista espanyol més important i un dels més destacats a tot Europa, formant triumvirat amb Erasme i Budé; i, si parlava d'un tercer valencià, és perquè a Chabàs i Vives s'afegeix el cim de l'erudició valenciana, Gregori Maians; 3.ª perquè a un fill de Dénia, Chabàs, li va eixir un fals país, Vives, per obra d'un veí d'Oliva, Maians, com tractarem d'aclarir més avant.

Així, doncs, en aquesta xerrada posarem de relleu els punts de contacte entre Chabàs, Vives i Maians, i establimos alhora les comparacions pertinents amb la investigació actual sobre Vives, per tal d'oferir una panoràmica sobre tota la problemàtica suggerida per Chabàs en el seu article ja esmentat sobre el quart centenari de Vives. Per això partirem de les mateixes paraules de Chabàs, a les quals afegirem els comentaris corresponents, que ens situaran, d'una banda, en l'època de Maians i, d'una altra, en els moments actuals.

Així comença l'article de Chabàs, p. 398:

"Ha faltado á conmemorar en este año, célebre por los centenarios, el del nacimiento de un valenciano, que en las letras no tiene semejanza en esta ciudad y cuyo renombre es universal, aunque menor de lo que se merece. El 6 de Marzo de 1492 nació en Valencia el célebre humanista, profundo filósofo, maestro de príncipes, admiración de su tiempo, instaurador del renacimiento de los estudios y como llama á

Vives un escritor: rarum Valentiae decus, raro ornamento de su patria, por más que aquí sea muy poco conocido. Bueno será, que en estas pocas líneas, intentemos llamar la atención hacia uno de los hombres más importantes de España y el verdadero promovedor en Europa de la reforma literaria en el siglo XVI.

El mismo año que Colón descubrió América nació nuestro Vives, y por consiguiente se cumplieron cuatrocientos años en el presente, sin que nadie se haya acordado de indicarlo siquiera. Hemos dicho mal. En una hoja literaria de la Gaceta del pueblo de Colonia (Kölnische Volkszeitung) se ha indicado esta coincidencia y con este motivo ha hecho justicia á lo mucho que vale nuestro paisano."

Com es desprén de les paraules de Chabàs, la commemoració del quart centenari del naixement de Vives no va poder ser més pobre: el seu article de l'*Archivo* i el del *Kölnische Volkszeitung*. Si la comparem amb la del cinqué centenari, la diferència és abismal. L'Ajuntament de València va organitzar una exposició amb el títol "Joan Lluís Vives, valentinus i el seu temps 1492-1540", acompanyada del volum *Temario-Catálogo*; la mateixa entitat va iniciar la publicació de la "Colección J. L. Vives" amb els dos primers números *El alma y la vida*, acompanyat del facsímil de la primera edició i del volum *Juan Luis Vives y las emociones* de Carlos G. Noreña, i *Las disensiones de Europa, y el Estado*, acompanyat també del facsímil de la primera edició i del volum *Juan Luis Vives (1492-1540). Humanista. Filósofo. Político* d'A. Fontán. A l'acte de la presentació van assistir Ses Majestats els reis d'Espanya. Aquesta col·lecció, que es proposa editar l'obra completa de Vives, ha publicat el 1994 el tercer número, *Ejercicios de lengua latina*, acompanyat del volum *Los diálogos de Juan Luis Vives* de F. Calero.

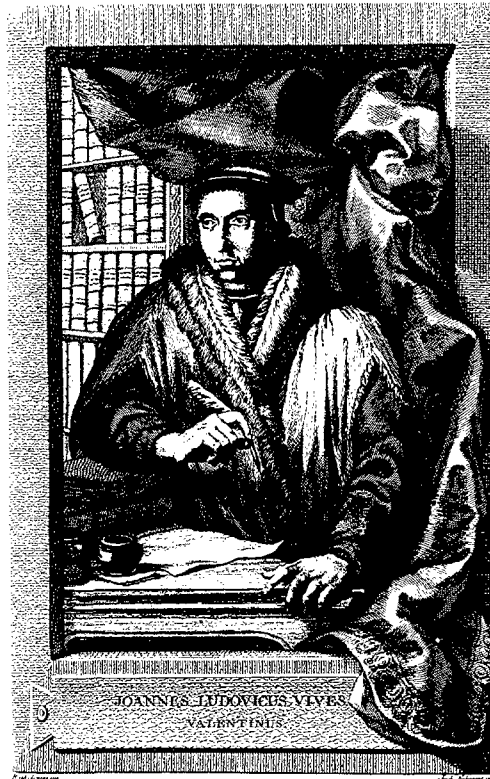
La Generalitat Valenciana, per la seua part, amb la col·laboració d'altres entitats, iniciava la publicació d'*Opera omnia*, amb el *Volumen introductorio*, coordinat per A. Mestre, i el volum II *Comentarii ad divi Aurelii Augustini de Civitate Dei. Libri I-V*, ed. crítica i introducció de J. Pérez i J. M. Estellés.

La Universitat de València va organitzar una exposició dedicada a les edicions prínceps, acompanyada del volum *Vives. Edicions prínceps* d'E. González, S. Albiñana i V. Gutiérrez. Així mateix, va publicar el volum col·lectiu *Juan Luis Vives. Antología de textos*.

Com es pot comprovar per l'enumeració anterior, que no ha pretés ser exhaustiva, la commemoració del cinqué centenari, a diferència de la del quart, va ser digna de Vives, no sols pel que es va fer aleshores sinó també pels camins que s'obriren al futur.

Un segon passatge significatiu de l'article de Chabàs és el següent, p. 339:

"¿En qué consistirá que Vives sea tan poco conocido, siendo tal su importancia? No puedo ser otra la causa que las circunstancias del lugar y tiempo. Vives fué siempre extranjero en todas partes. En su

Gravat de Lluís Vives, en *Joannis L. Vivil Valentini opera omnia, distributa et ordinata... a Gregorio Majansio... Valentiae, 1782.*
Bib. Bas Carbonell, Xàbia.

tiempo no era español en nuestra Península sino valenciano; en Bélgica, en Francia y en Inglaterra, era español, no del país, y por consiguiente mirado con desprecio, mayormente al iniciarse la reforma protestante, que no le podía querer siendo español y papista. Hombres desinteresados que quieren el mérito allí donde esté, son muy contados: acaso á Vives, fuera de Erasmo de Rotterdam, pocos de sus contemporáneos le comprendieron.

Además, en tiempo de combate se exageran los extremos, y como Vives supo mantenerse en el justo medio, no sirvió en aquella lucha, prevaleciendo otros temperamentos y audacias, que no podían competir en mérito con él. Hoy día hay otra causa para que se le conozca poco: sus obras están en latín, y latín literario, que para el vulgo de los que estudian es una dificultad insuperable."

Com a comentari d'aquestes línies, podem afirmar que estan escrites amb molta agudesia i penetració, ja que posen molt de relleu els inconvenients de la seua condició d'estranger, com també l'actitud neutral i conciliatòria en el conflicte protestant, fet que li va comportar contrarietats d'una i l'altra part. Pel que fa a la dificultat sobrevinguda a la comprensió de la seua obra pel fet d'estar escrita en llatí, estic completament d'acord amb ell.

Vista de València. c. 1900. Foto A. Garcia. Museu Etnològic de Dénia. Memòria Gràfica.

VISTA DE VALENCIA.

Com a complement del passatge comentat en II es poden considerar les paraules finals de l'article, p. 401:

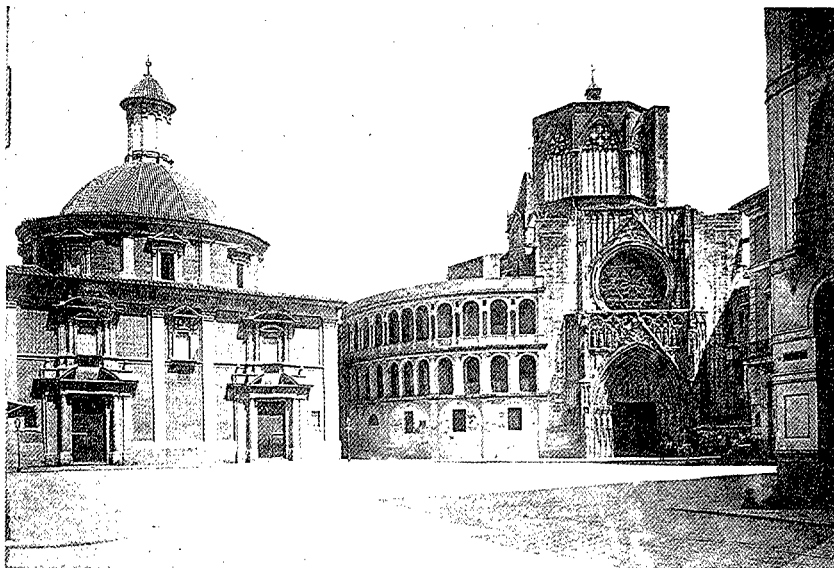
"A éste [Vives] se le debe erigir un monumento, es verdad; la patria está obligada al hijo esclarecido: este monumento sería digno del gran valenciano si consistiese en la publicación de sus obras en castellano, de aquellas, cuando menos, que por su índole son de fácil vulgarización."

Aquest monument somniat per Chabàs, és a dir, la traducció de les obres de Vives al castellà es va acomplir els anys 1948-1950, quan va ser publicada la traducció de les *Obras completas* per Lorenzo Riber, obra certament meritòria, però també plena d'errors, llacunes i malentesos. En aquest sentit la nova traducció de les *Obras Completas* de Vives patrocinada per l'Ajuntament de València, que renova i millora la ja existent, pot ser considerada també com la realització del desig expressat per Chabàs.

Chabàs dedica tan sols unes línies del seu article a la biografia de Vives:

"Nació Juan Luis Vives, como hemos dicho, el 6 de Marzo de 1492, en la calle que lleva ahora su nombre, y está próxima á desaparecer, la cual se ha llamado en otro tiempo de la Soledad, En Solanes, Portería de Santa Tecla, Ribelles y Taberna del Gallo; su casa estaba al bajar á lo último de la calle, á la izquierda."

Aquestes paraules ens donen motiu per a oferir una petita síntesi de la historiografia sobre la biografia de Vives, com també per a relacionar amb

València. Plaça de la Verge. c. 1895. Paper fotogràfic. Museu Etnològic de Dénia. Memòria Gràfica.

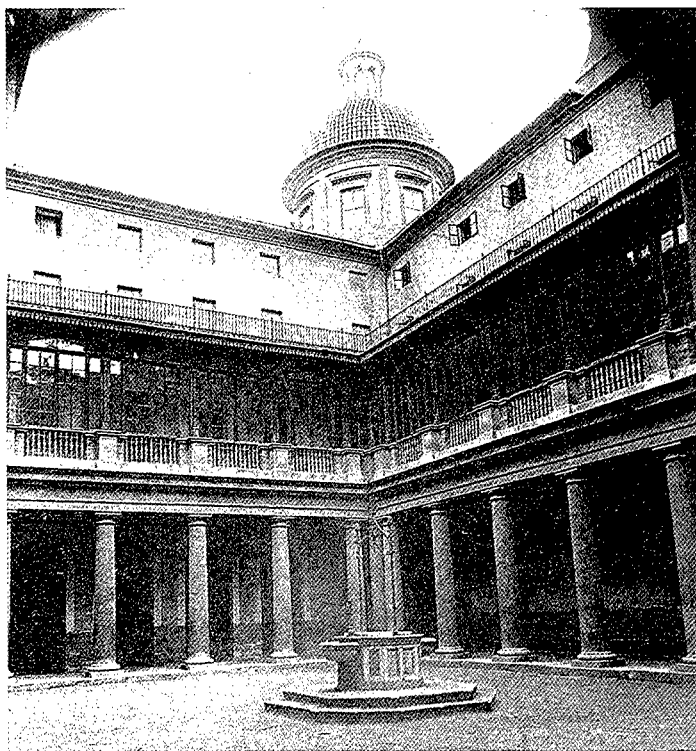
Vives i Chabàs, Gregori Maians, inventor d'una genealogia que posa en relació Vives amb Dénia, segons hem apuntat a l'inici d'aquesta xerrada. Però abans d'arribar a Maians al·ludirem als dos biògrafs espanyols que el van precedir.

El primer biògraf de Vives ha de ser considerat l'humanista espanyol Francisco Cervantes de Salazar, com vaig avançar en primícia en el diari *Las Provincias* del dia 5 de desembre de 1993 i defensaré en un article més ampli que apareixerà en breu en la revista belga *Humanistica Lovaniensia*. És una biografia molt breu, però amb el valor d'haver sigut escrita per algú que el va conèixer personalment.

També es va ocupar de Vives el gran bibliògraf Nicolás Antonio en la seua *Bibliotheca Hispana Nova*, vol. I, ps. 552-556. Per a compondre la biografia del nostre autor Antonio va utilitzar les notícies disperses en les obres del mateix Vives, com també d'alguns prefacs a les seues obres.

Si les biografies de Cervantes de Salazar i de Nicolás Antonio es limiten a oferir els aspectes més significatius de la vida i l'obra de Vives, no passa el mateix amb la de Maians, inserida en el volum primer de la magna obra publicada per Benito Monfort entre els anys 1782 i 1790; ni més ni menys que 200 pàgines dedica el gran erudit a biografiar el seu paísà. No és aquest el moment adequat per a examinar amb detall aquesta biografia, labor realitzada per E. González en *Joan Lluís Vives. De la escolástica al humanismo*, ps. 75-83. Aquí m'interessa detenir-me tan sols en la genealogia forjada per Maians, que relaciona Vives amb Dénia.

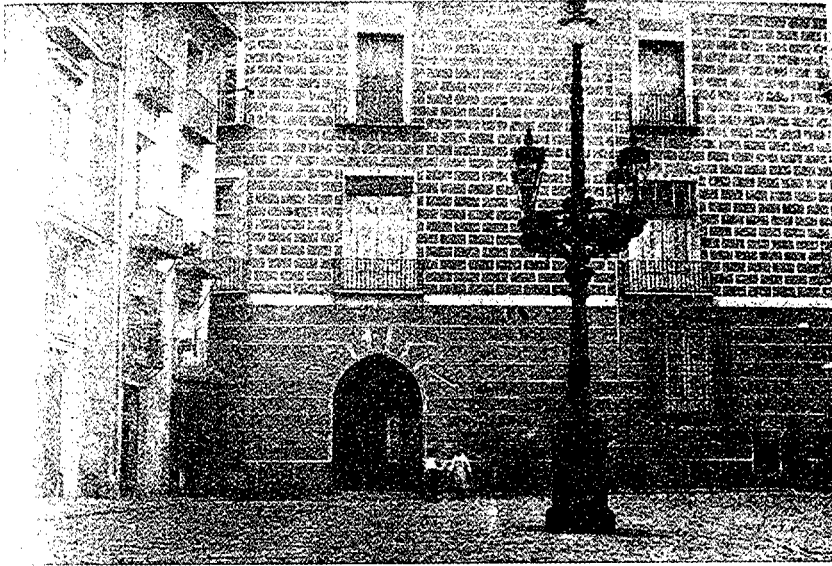
Maians distingeix dues branques diferents en el cognom Vives: els Vives de Canyamàs, procedents de Sagunt, i els Vives de Vergel, originaris de Perpinyà. Alguns descendents de les dues branques es van unir en matrimoni, per això amb el pas del temps els Vives es van interrelacionar més i més. Ací ens detindrem solament en els Vives de Vergel per ser els antecedents, segons

València. Pati de la Facultat de Teologia. Museu Etnològic de Dénia. Memòria Gràfica.

Maians, del nostre Lluís Vives. L'iniciador de la família va ser Francesc Vives, que el 1460 es va establir a Teulada, procedent de Perpinyà. El seu fill Bartomeu es va establir a Dénia i es va casar amb Beatriu Corts, i tingué quatre fills i dues filles: Baltasar, Lluís, Francesc, Salvador, Beatriu i Isabel. Lluís va passar a València, s'hi va casar amb Blanca March, i va tenir tres filles i dos fills, entre els quals es troba el nostre Lluís Vives.

Precisament, en tot allò relacionat amb els antecedents familiars és on s'han produït en els últims anys canvis transcendents en comparació amb la genealogia maiansiana, admesa comunament i també per Chabàs, com hem comprovat. Ens detindrem en els resultats de la investigació actual per a precisar el que es coneixia en el quart centenari i en el cinqué. Si comparem la genealogia establerta per Maians amb el que sabem actualment de la família de Vives, el canvi no pot ser més gran. És cert que ja en el segle XIX hi hagué indicis del canvi que s'aproximava. Per exemple, ja l'any 1875 J. Amador de los Ríos en la seua *Historia social, política y religiosa de los judíos de España y Portugal*, p. 14, nota, afirmava: "Luis Vives, como otros muchos ilustres varones, parecía descender de conversos", i en les ps. 404-405, nota: "[Abraham Aben-Vives] cabeza de la familia que, andando los siglos, debía producir una de las más altas glorias de España en el celebrísimo Luis Vives". Tot i això, A. Bonilla y San Martín, en el seu estudi *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento*, a pesar que desconfia de la genealogia proposada per Maians,

València. Palau Arquebisbal (antic, avui destruït).
 Museu Etnològic de Dénia. Memòria Gràfica.

en relació amb les afirmacions d'Amador de los Ríos apunta en la p. 574: "Ignoramos qué fundamento tendría el Sr. Amador de los Ríos para formular tan estupendas afirmaciones, que diputamos por fantásticas".

Ja a mitjan segle (1954) Américo Castro escrivia en la seua obra *La realidad histórica de España*, p. 551, el següent: "La idea expresada como una razonable conjetura en mi "España en su historia" (1948, págs. 682-685) ha recibido plena confirmación documental: los ascendientes paternos y maternos de Luis Vives y de su mujer eran judíos. Los documentos serán publicados por el señor Abdón M. Salazar, a quien doy gracias muy complidas por haberme comunicado lo esencial de su sensacionales hallazgos. Luis Vives, hasta la edad de siete años, asistió con su familia a la sinagoga clandestina de su tía abuela Leonor Castell, hasta que fue descubierta en 1502... Los documentos inquisitoriales harán ver que las desdichas y "pleito odiosísimo" eran motivadas por el Santo Oficio, que despojó a los Vives de cuanto poseían. El padre de Luis Vives fue quemado en 1526; los restos de su madre fueron desenterrados y quemados".

A pesar de l'anunci fet per A. Castro, Abdón M. Salazar no va publicar el *Proceso inquisitorial incoado en 1528-1529 por el Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Valencia contra la memoria y la fama de la difunta Blanquina March*, conservat en l'Arxiu Històric Nacional. Aquesta labor va correspondre a Miguel de la Pinta Llorente i a José María de Palacio y de Palacio en la seua obra *Procesos inquisitoriales contra la familia judía de Juan Luis Vives. I Proceso contra Blanquina March, madre del humanista*, de l'any 1964. Amb aquesta publicació s'enterrava per sempre la genealogia de Vives inventada per G. Maians. Després de la publicació de l'obra anterior ha cridat molt l'atenció dels interessats en la vida i en l'obra de Vives que aquests investigadors no continuaren la seua labor, a pesar que al final del volum,

p. 107, es lligen aquestes línies: "En impresión el volumen II, relativo a El proceso inquisitorial de Miguel Vives, padre del filósofo J. L. Vives". És un misteri que no sé si algun tindrà explicació. Angelina García ha continuat la investigació sobre la família Vives, el 1986 va publicar l'article "Una familia de judío-conversos: los Vives" i el 1987 el llibre *Els Vives: una família de jueus valencians*.

Pel que fa als estudis generals sobre Vives, la síntesi de Carlos G. Noreña, publicada primer en anglés el 1968 i traduïda el 1978 amb el títol *Juan Luis Vives*, refa la biografia de Vives d'acord amb el coneixement demostrat de la seua ascendència jueva.

Si la publicació de M. de la Pinta i J. M. de Palacio ha il·luminat definitivament l'ascendència de Vives, l'estudi d'E. González y González, *Joan Lluís Vives. De la escolástica al humanismo*, ha fet llum sobre un període molt fosc de la vida de Vives, com és el de la seua estada a París. Amb les seues paraules, p. 132, resumesc el més important de les investigacions del professor mexicà: "De todo lo anterior concluyo, mientras nuevas evidencias no nos obliguen a rectificar, que Vives continuó sus estudios y actividades en París hasta bien entrado el año 1514, sin que su contacto con Brujas a partir de 1512 hubiera constituido una verdadera interrupción de su residencia parisiense. Por lo mismo, que sus escritos impresos en 1514 y los cursos de que en ellos hay noticia corresponden de lleno a la 'etapa parisiense' de su vida. ¿No dejó él mismo suficiente constancia de ello al declararse todavía ligado a la universidad en junio de 1514 en la despedida de su dedicatoria del *Triunfo: Vale: ex Academia nostra Parhisiensi?*".

Per acabar, podem afirmar que des de la celebració del quart centenari fins a la del cinqué el coneixement de la biografia de Vives ha experimentat avanços transcendents; però queda encara molt a fer en la investigació de la vida, de la personalitat i de l'obra de Vives; són necessaris encara molts estudis de detall perquè es pugui escriure una nova síntesi que s'aproxime a la realitat l'esplèndida figura del valencià més universal.

Finalment, és obligat preguntar-se quin significat té el breu article de Chabàs en l'*Archivo* dins de l'extensa bibliografia de Vives. Evidentment, el seu propòsit no va ser aportar res de nou al coneixement de la seua vida o de la seua obra, sinó servir de recordatori o d'avís perquè no caiguera en un oblit major el pensador més gran de València. En aquest sentit, el seu record solitari i emocionat en el quart centenari és més meritori que molts altres, més valuosos des del punt de vista de la investigació, però dins d'un ambient molt més favorable. El cinqué centenari ha tingut molts patrocinadors i ha comptat amb nombrosos investigadors, però el quart s'identifica amb Roc Chabàs.